

Epske pjesme iz Imotske krajine

Petričević, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:847014>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-29**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni prijediplomski studij
Hrvatski jezik i književnost

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni prijediplomski studij
Hrvatski jezik i književnost

Epske pjesme iz Imotske krajine

Završni rad

Student/ica:

Ivana Petričević

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Denis Vekić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivana Petričević**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Epske pjesme iz Imotske krajine** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 30. rujna 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Hrvatska usmena epika.....	3
2.1. Stih i stil hrvatske usmene epske pjesme	5
2.1.1. Stilske figure	8
2.2. Povijesni kontekst i klasifikacija.....	10
2.3. Instrumenti	12
2.4. Narodni pjevači	14
3. Epske usmene pjesme Imotske krajine.....	16
3.1. Imotska krajina	17
3.2. Zapisivači i zbirke	18
3.3. Analiza pjesama	19
4. Zaključak.....	24
5. Literatura	25
6. Izvori slika:.....	26

Sažetak

Središnji dio ovog završnog rada posvećen je usmenoj epici Imotske krajine i analizi pjesama koje su nastale na tom području. Prvi dio rada donosi uvid u hrvatsku usmenu epiku te njezine početke koji su obilježili hrvatsku kulturnu baštinu i u konačnici dopunili hrvatski književni korpus. Također, pobliže se opisuje stih i stil hrvatske usmene epike te stilske figure koje su uvelike zastupljene u usmenoj epici. Rad nadalje iznosi povijesni kontekst i klasifikaciju pjesama koje se mogu podijeliti u deset ciklusa gledajući samu tematiku koja je prisutna od davnih dana. Rad spominje narodne pjevače i daje detaljan prikaz instrumenata koji su se koristili kroz povijest. Na samom kraju nalazi se opis Imotske krajine koja i danas drži do svoje tradicije na način da usmena epika još nije zamrla na ovom području.

Ključne riječi: usmena epika, instrumenti, narodni pjevači, Imotska krajina

Summary

Oral epic poetry from the Imotski region

The central part of this thesis is dedicated to the oral epic tradition of the Imotski region and to the analysis of songs that originated in this area. The first part of the thesis provides an overview of Croatian oral epic poetry and its beginnings, which have shaped Croatian cultural heritage and ultimately enriched the Croatian literary corpus. Additionally, it offers a closer examination of the verse and style of Croatian oral epics, as well as the rhetorical figures that are prominently featured in this tradition. The thesis also presents the historical context and classification of the songs, which can be divided into ten cycles based on their themes, dating back to ancient times. Furthermore, the work mentions folk singers and provides a detailed view of the instruments used throughout history. At the very end, the thesis describes the Imotski region, which still values its tradition, as oral epic poetry continues to thrive in this area.

Keywords: oral epic, instruments, folk singers, Imotski region

1. Uvod

Hrvatska usmena epika seže daleko u povijest i sa sobom donosi bogatu kulturnu i književnu baštinu. Osim hrvatske usmene epike tu je još: bosansko-muslimanska, crnogorska, srpska, makedonska i bugarska koje također oplemenjuju zemlje geografskog prostora kojeg se naziva Balkan. Poveznice hrvatske usmene književnosti i ostalih navedenih možemo pronaći na svim poetičkim razinama: metričkoj, leksičko-frazeološkoj, motivsko-tematskoj, kompozicijskoj i sadržajnoj razini. Hrvatska usmena epika ne obrađuje samo svoje etičke osobine u okviru južnoslavenske (kršćanske) epike, već se mogu pronaći i teme na temelju drugih južnoslavenskih naroda. Također su prepune mitoloških elementa i pretvorbi poput pretvorbe zmaja u čovjeka, borbe junaka sa zmajem, spominjanje čudovišta i vila, otmice djevojaka te žene koje su obučene u ratnike. Sve navedene teme spadaju u tipične međunarodne motive.

Budući da su se pjesme na počecima prenosile s koljena na koljeno, odnosno usmenom predajom, ovaj usmeni način prijenosa omogućio je prilagodbu i varijacije u epskim pjesmama, čime su one postale živi organizmi koji su se mijenjali s vremenom. Svaki pjevač dodavao je svoj osobni pečat, često prilagođavajući pjesme specifičnim lokalnim kontekstima ili aktualnim događajima, čime su one ostale relevantne i bliske narodu. U doba kada je pismenost bila privilegija malobrojnih, usmena predaja bila je glavni način očuvanja i prenošenja kolektivnog znanja i kulturne baštine. Narodni pjevači ili guslari bili su glavni nositelji ovog naslijeđa, putujući od sela do sela i pjevajući priče o junacima i bitkama. Njihova uloga bila je ključna u očuvanju epskih pjesama kroz stoljeća, osiguravajući da priče i dalje žive u sjećanjima novih generacija. Zbog svega navedenog, vrlo bitno je spomenuti i zapisivače koji su riječi naših starih prenosili na papir i tako dodatno upotpunili književnost.

Ovaj završni rad bavi se prikazom hrvatske usmene epike koja predstavlja značajan dio kulturnog i književnog naslijeđa hrvatskog naroda. Usmena književnost je igrala ključnu ulogu u očuvanju i oblikovanju nacionalnog identiteta zbog samog svog načina i oblika prenošenja priča, mitova, legendi i osobito pjesama. Pjesme koje su prenosile povijesne događaje, poput bitaka, slavile su junake i njihova djela. Ti su junaci često prikazivani kao idealizirane figure, oličenje vrlina koje su bile cijenjene u društvu – hrabrost, mudrost, vjernost i odanost prema obitelji, zavičaju i domovini.

Prvo poglavlje uvodi u povijest hrvatske epske književnosti gdje će biti prikazani brojni nazivi tijekom vremena nastajanja usmene književnosti. Nadalje, rad će pobliže objasniti sami stih i

stil pisanja koji prevladava u usmenoj epici te dati poseban presjek stilskih figura na temelju analize stihova. Svi koji su se susretali s hrvatskom usmenom književnosti, nisu mogli ne primijetiti pjesme koje su nastale u Imotskoj krajini. Određeni kritičari smatraju da su se na tom području stvarale jedne od najljepših pjesama koje i dan danas obogaćuju hrvatski korpus pjesama. Rad će nadalje objasniti obilježja svojstvena usmenoj epici Imotske krajine, navesti njezine zapisnike i zbirke te na temelju zbirke *Junačke epske pjesme Imotske krajine*, sakupljača fra Silvestra Kutleše, pobliže analizirati teme i motive u navedenoj zbirci.

2. Hrvatska usmena epika

Nazivlje usmeno književnog stvaranja je brojno i dosta različito, a javlja se poprilično rano u teoriji i povijesti usmene književnosti. Među prvim nazivima pronalazi se *pučka pjesma* s kojim se javlja i termin *pučka pripovijetka*. Spominjanjem puka htjelo se naglasiti kako je nosilac ove književnosti izvanurbani narod. U 19. stoljeću učvrstio se naziv *seljačka pjesma* zbog organiziranih seljačkih pokreta. S terminom seljački dobivamo *seljačku pripovijetku* te *seljačku mudrost* kada govorimo o poslovicama. Također, uz ova dva naziva pronalazimo i termin *poganska pjesma*, no u manjoj mjeri korišteno nego *pučko* i *seljačko*. Izraz *narodne pjesme* upotpunjen je krajem 18. stoljeća jer se smatralo da su takve pjesme tvorevine cijelog naroda kao kolektiva. Kako navodi Čubelić, iz svega vidljivoga: „*najpotpunije odgovara termin usmeno narodno stvaralaštvo i usmena narodna književnost.*“ (Čubelić, 1970: XX)

Teško je odrediti točno vrijeme nastanka i izvedbe usmene epike na hrvatskim prostorima, no može se reći da datira već iz starih vremena. Južnoslavenske narodne pjesme nisu se razvijale odjednom, već postepeno te su popraćene različitim temama i situacijama koje su odgovarale vremenu nastajanja same pjesme. Prvi zapis o spominjanju slavenskih narodnih pjesama pronalazi se kod povjesničara Teofilakta Simokata koji u svojim zapisima navodi godinu 590. i trojicu Slavena koji umjesto oružja nose instrumente (vjerojatno vrstu citre) i pjevaju.

Podatke o hrvatskim narodnim pjesama saznajemo iz latinskog djela *De situ Illyriae et civitate Sibenici* (O položaju Ilirije i gradu Šibeniku, 1487.) autora Jurja Šižgorića gdje se uglavnom govori o lirskim narodnim pjesmama (tužaljke, svatovske i ljubavne pjesme). Nadalje, potrebno je spomenuti dubrovačkog pjesnika 15. stoljeća, Džoru Držića koji je iza sebe ostavio nekoliko lirskih pjesama koje imaju nit narodnih popijevaka. Također, kod hvarskog pjesnika Hanibala Lucića, narodni duh je prisutan u njegovoj drami *Robinja* gdje se pjeva o hrvatskom banu Derenčinu, o vojvodi Janku te Vuku Despotu. Neizostavno je spomenuti i Hrvate u Molizeu koji su sačuvali najstariju poznatu hrvatsku bugaršticu zapisanu 1. lipnja 1497. godine. Napisana je zbog posjeta napuljske kraljice Izabele del Balzo, a pjevali su je hrvatski izvođači uz ples. Iz svega navedenoga može se zaključiti kako se u ovom stoljeću isticalo junaštvo te požrtvovnost likova. (Čubelić, 1952: VIII)

Jedan od najistaknutijih hrvatskih pjesnika 17. stoljeća bio je Ivan Gundulić koji u svojim djelima pokazuje veliko znanje o narodnoj poeziji, spominjući bugaršticu. Dvije najpoznatije bugaršticu pronalazi se kod pjesnika Petra Hektorovića koji je u svom djelu *Ribanje i ribarsko prigovaranje* ostavio dvije bugaršticu pod nazivom: *O kraljeviću Marku i bratu mu Andrijašu*

te *Radosavu Siverincu i Vlatku, vojvodi udinskom*. Jednu od najljepših narodnih pjesama otkriva se kod zadarskog pjesnika Jurja Barakovića pod nazivom *Majka Margarita*. Tek u 18. stoljeću, podatci o narodnim pjesama postaju sve češći te samim time se javlja veći interes za narodnu poeziju. Tako dolazimo do Andrije Kašića Miošića koji u proučavanju narodne poezije zauzima visoko mjesto. Njegovo djelo *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* iz 1756. godine napisano je u desetercu, u obliku dužih pjesama što nas upućuje na jasno ugledanje na narodnu pjesmu. U tom djelu je ostavio tri prave narodne pjesme:

- „*Pisma vojvode Janka*
- *Pisma od Sekule*
- *Pisma od grada Zadvarja*.“ (Čubelić, 1952: X)

Nadalje, obilježje narodnog deseterca i narodnu pjesmu pronalazi se kod Slavonca Matije Antuna Relkovića koji je napisao *Satira iliti divjeg čovjeka* (1779.). Narodna pjesma se zove *Jakšići kušaju ljube*, a govori o propadanju obiteljske idile. U 18. stoljeću također nastaje rukopisni zbornik koji sadrži više od 200 pjesama pod nazivom *Erlangenski rukopis*. Rukopis je objavljen tek 1925. godine. Od poznatijih sakupljača bitno je spomenuti i stranca, Talijana Alberta Fortisa, koji je u svom djelu *Viaggio in Dalmazia* (Put po Dalmaciji) zapisao jednu od ljepših narodnih pjesama pod nazivom *Žalosna pjesanca plemenite Asanaginice*. (Čubelić, 1952: XI)

Puni procvat narodne pjesme u hrvatskoj književnosti može se vidjeti i u 19. stoljeću za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda. U to vrijeme do velikog izražaja dolazi Ljudevit Gaj sa svojom *Danicom ilirskom* gdje je poticao pjesnike da pišu osvrćući se na narodnu tradiciju. Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac 1813. godine poziva na buđenje nacionalne svijesti prikupljanjem književno-folklornog blaga sa svrhom upoznavanja narodnog jezika. Narodne pjesme su se prikupljale i objavljivale u preporodnom tisku *Danica ilirska* te u vodećim časopisima preporodnog razdoblja: *Kolo* i *Zora dalmatinska*. Razdoblje nakon preporoda predstavlja klasično razdoblje u razvitku hrvatske usmene epike te možemo navesti kako je u tom razdoblju prikupljena estetski najvrjednija građa.¹

¹ Hrvatske narodne epske pjesme. Hrvatska riječ, 2003. – 2021. <https://www.hrvatskarijec.rs/vijest/A509/Hr%C2%ADvat%C2%ADske-na%C2%ADrod%C2%ADne-ep%C2%ADske-pje%C2%ADsme/> (zadnji pristup 16. 9. 2024.)

2.1. Stih i stil hrvatske usmene epske pjesme

Stipe Botica u svom djelu *Povijest hrvatske usmene književnosti* govori kako je usmenoknjiževna epska pjesma djelovala šaroliko te navodi da je za to: „...*uvelike zaslužna lingvostilistička izgradnja koju odlikuju specifičnost i stihovne organizacije, epskostilska prepoznatljivost i cjelokupan jezični inventar na kojemu je ostvarena.*“ (Botica, 2013: 378) Epske pjesme su se razvijale paralelno sa svojom sredinom u kojoj su obitavale te su tako kroz vrijeme razvile svoj stil, poetiku i metriku. U starijim razdobljima, performativ takvih pjesama bio je sve veći i veći te su epske pjesme došle do svoga vrhunca u 18. i 19. stoljeću. Ova dva stoljeća nazivamo zlatnim razdobljem epske usmene pjesme (Botica, 2013: 378).

„Obilnoj reprodukciji, ponovnom izvođenju i novom oživljavanju najvećim djelom pridonosi smisao epike kao važne društvene činjenice, ali i odnjegovana i općepoznata epska fabula i uobičajene (pohranjene) formule najvećeg broja epskih pjesama. Oba ta činitelja mogu se nazvati klišejima epske pjesme. I osnovni sižeji i primjerene formule ustalile su se zahvaljujući velikim dijelom i stihovnoj organizaciji.“ (Botica, 2013: 378, 379)

Stih koji se pronalazi u epskim pjesama je velikom većinom deseterac. Botica navodi kako: „*Stih nije samo metrička jedinica točno određenog broja slogova već i znatno mnemotehničko sredstvo zapamćivanja.*“ (Botica, 2013: 379) Zbog velike upotrebe deseterca koji je postao standardni oblik za epsko stiliziranje, također, možemo ga nazvati stanovitim klišejem, odnosno stereotipom. Sve navedeno; česta izvedba, obilna reprodukcija, siže, stih deseterac, postaje stalnost koja je primjerena epskom fabuliranju. Budući da je najveći dio epskih pjesama napisan desetercem, kao takvog, nazivamo ga *epskim* ili *junačkim* desetercem. Broj slogova u desetercu većinom je pravilan, te u njemu razlikujemo: „...*dva dijela ili dva članka: prvi sa četiri sloga, za njim slijedi odmor ili cenzura, a drugi sa šest slogova, iza kojeg također slijedi cenzura.*“ (Čubelić, 1952: XL) Naravno, nije uvijek lagano dobiti pravilan deseterac, tako da nerijetko imamo jedan do dva sloga „viška“. Kako bi pjevači ostvarili što pravilniji deseterac, ponekad stegnu suvišne slogove. Takva pojava se naziva elizijom, odnosno ispuštanje slogova pazeći da se ne izgubi ritam pjesme. To možemo vidjeti u sljedećim stihovima:

„Car s' izmiče, a Marko primiče.“

Ili:

„Ne prevar' se, vjerna moja ljubo!“ (Čubelić, 1952: XL)

Bitno je istaknuti i stih bugarštice koji ima najčešće 15 ili 16 slogova, a ponekad zna biti jedan do dva sloga manje ili više. Također se naziva i *dugim stihom* te cenzura dolazi iza sedmog sloga ukoliko ima 15 slogova, a iza osmog ako ima 16 slogova. „*Pored dugog, u bugaršticama se javlja i jedan izrazito kratki stih, najčešće od svega šest slogova. Bogišić ga, zbog pretpostavke da mu je funkcija bila isključivo glazbena, naziva pripjevnim priloškom.*“ (Dukić, 1998: 26)

Primjer bugarštice sa 15 slogova:

„*Cvilu to mi cviljaše tužna lica lastavica*“ (Jankovoj sestrici) (Čubelić, 1952: XLIII)

Primjer bugarštice sa 16 slogova:

„*A on mi ti, Ugrin Janko, lijepoj Rudi poručuje*“ (Jankovoj sestrici) (Čubelić, 1952: XLIII)

Kada se govori o jeziku epske pjesme, epska pjesma se uglavnom ostvaruje na svim hrvatskim jezičnim idiomima. Stvaraocu epske pjesme daje se na raspolaganje cijeli jezični sustav, no od njega se očekuje kreativna moć te obilježja pojedinog tipa epskih pjesama. Botica navodi kako nema čvrstog pravila po kojem se jezično oblikuju takve pjesme, no Maretić je iznio stalne elemente epskih pjesama: „...*poput stalnog stiha deseterca, posebnu sklonidbu riječi, velik broj deminutiva i udvojenih prijedloga, često ubacivanje nekih riječi (primjerice: taj, onaj), česta ponavljanja riječi, združivanje riječi veznikom i, pojavljivanje imena iza prezimena...*“ (Botica, 2013: 384) Uz navedene stalne elemente moramo pridružiti i mnogo stalnih brojeva koji se mogu pronaći u svom izvornom značenju, ali u dosta višeznačja. „*Takvi brojevi, primjerice 3, 4, 7, 9, 12, 100, 300 i 1 000, imaju biblijsku simboliku te značenja svetih brojeva*“. (Botica, 2013: 383)

Botica u svom radu navodi kako epsku pjesmu treba proučavati na razini *stilskih kategorija*: „*uz književnoteorijsko pojmovlje najčešćih modela, formula, u kojima su se neke riječi ustalile, i samostalno i paradigmatiskim (s)vezama – to su sintagme, (tipične) formule, figure i trope.*“ (Botica, 2013: 381) Također, epsku pjesmu krase stalna težnja prema ukrašenom govoru te zbog toga pjesme nisu tipična izvješća o nekom događaju ili junaku. Pjesma je pomno stilizirana, a njezina najveća i najvažnija odlika je figurativnost kao stilska oznaka epske pjesme. Stilske figure koje nalazimo u pjesmama brojne su, kontekstualno opravdane i funkcionalne. (Botica, 2013: 382)

„*Stalnim mjestom epskog načina pjevanja, kompozicijskog i fabularnoga, treba smatrati i znatan broj uhodanih i tipičnih mjesta epske strukture. To se ponajviše odnosi na stereotipne početke i stereotipne završetke pjesama. Tomo*

Maretić je detaljnije raščlanjivao izgled i vrsnoću početaka i završetaka pjesama. Dao im je čak i posebne nazive: početak – zapjevak, svršetak – dopjevak, premda to njegovo (terminološko) imenovanje nije prihvaćeno ni ustaljeno. Inače, ta se dva važna mjesta epske kompozicije mogu dokumentarno odrediti jer je broj rješenja relativno ograničen. Tako za početke hrvatskih epskih pjesama nalazimo tridesetak tipičnih formula. Završetci su nešto brojniji, ima ih i do pedesetak. Često epska priča završava bez dodatnih stilizacija, ali najviše formulativno – da bi se pohvalili akteri događanja, da bi se invocirali recipijenti te da bi se poentirano pohvalili sretni događaji (završetci).“ (Botica, 2013: 382)

Kada se govori o početcima epskih pjesama, ili kako ih u prethodnom paragrafu Tomo Maretić naziva *zapjercima*, bitno je spomenuti kako neki nemaju unutarnje veze s radnjom same pjesme, već samo pomažu pjevaču kako bi se uživio u pjesmu i privukao pažnju svoje publike. Početci su kratki te narodni pjevač odmah prelazi na srž pjesme. Primjer takvih početaka je:

„Bože mili, na svemu ti hvala!

Stan'te, braćo, da se poslušamo,

Da junačko grlo okušamo,

Da po jednu pjesmu ispjevamo.

Braćo mila i družino draga!

Ja ne pjevam, što je meni drago,

Već ja pjevam, da vam razveselim.“ (Čubelić, 1952: XXXVI)

S druge strane, uobičajenih završetaka ima dosta manje. Kada pjevač završi svoj prikaz određenog događaja u pjesmi, tada i završava njegovo pjevanje ne dajući publici svoje mišljenje ili tumačenje o samoj radnji. Čubelić daje primjere rjeđih završetaka epske pjesme:

„Od nas pjesma, a od boga zdravlje!“

Ili:

„Onda bilo, sad se spominjalo.“

Ili:

„Tako bilo, više pjesme nema.“ (Čubelić, 1952: XXXVII)

2.1.1. Stilske figure

Jednu od važnijih karakteristika epskih pjesama pronalazi se u frazeologiji, odnosno postoji poseban i snažan rječnik koji se koristi u takvim pjesama, npr. *ljuba za ženu, čedo za dijete, kula ili dvor za kuću, šetati za ići* i mnoge druge. Uz ovakve riječi javljaju se i stalni epiteti koji pojačavaju samo značenje riječi i ističu je. Tako se npr. koriste *sitna knjiga, zelena gora, vedro nebo, crna zemlja, hladna voda, rujno vino*. Nadalje, naročitu karakteristiku epskih pjesama pronalazi se u poredbi. Pjesnici se služe poredbom kako bi prikazali radnju ili opis lica nekog lika. „*One su većinom kratke, nerazgranate i neposredne, a najčešće se sastoje od nekoliko stihova. Dolaze najviše na početku pjesme, nešto manje u toku prikazivanja radnje i na kraju pjesme.*“ (Čubelić, 1952: XXXVII) Primjer takve poredbe možemo vidjeti u sljedećem citatu:

„Dva su bora naporedno rasla,

Među njima tankovrha jela.

To ne bi bila dva bora zelena,

Ni međ' njima tankovrha jela,

Već to bila dva brata rođena:

Jedno Pavle , a drugo Radule,

Među njima sestrice Jelica.“ (Bog nikom dužan ne ostaje) (Čubelić, 1952: XXXVII)

Ili:

„Što se bijeli u gori zelenoj?

Al' je snijeg, al' su labudovi?

Da je snijeg, već ni okopnio,

Labudovi već bi poletjeli,

Nit je snijeg, nit su labudovi,

Nego šator age Hasan-age.“ (Hasanaginica) (Čubelić, 1952: XXXVIII)

Zastupljena je i alegorija u kojoj se uspoređuje niz određenih slika:

„Vila gnjizdo tica lastavica,

Vila ga je za devet godina,

Al' jutros ga poče da razvija.

Poleti joj siv zelen sokole

Od stolice cara čestitoga

Pa joj ne da gnjizdo da razvija.“ (Ropstvo Janka Stojana) (Čubelić, 1952: XXXVIII)

Hiperbola, kao stilska figura, upotrebljava se prilikom opisa junaka i njihovih djela, pri opisivanju skupocjenih odijela i blaga. To je vidljivo u primjeru iz pjesme *Ženidba Dušanova*:

„Kad to vide Todore vezire,

On izvadi od zlata prstenje,

Sa biserom i dragim kamenjem:

Razasja se soba od kamenja;

Taka mu se učini djevojka,

Da je ljepša od bijele vile.“ (*Ženidba Dušanova*) (Čubelić, 1952: XXXVIII)

U pjesmi *Ženidba Dušanova*, također je vidljivo poznavanje humora i ironije koju pjesnici često koriste kako bi privukli pažnju svojoj publici te ih tako i nasmijali:

„Bježi jadno momče Prijepoljče.

Dostiže ga Miloš na Kulašu,

Te i njega kucnu šestopercem:

Sedam se je puta premetnulo.

Drž' se dobro, momče Prijepoljče!

Pa kad dođeš Prijepolju tvome,

Pohvali se među devojkama,

De s' oteo konja od Bugara.“ (*Ženidba Dušanova*) (Čubelić, 1952: XXXVIII)

Nadalje, epske pjesme su prepune stilskih figura ponavljanja, ponavljaju se neke riječi ili čak cijeli stihovi. Ponavljanje je karakteristično za pjesnike slabijeg znanja i talenta, dok u najboljim epskim pjesama ponavljanje se teško može pronaći, izuzev pri isticanju plastičnosti određenih likova. (Čubelić, 1952: XXXIX) Primjer ponavljanja, koje pojačava sam dojam pjesme, vidljiv je na početku sljedećih stihova pod nazivom anafora:

„*Poranio Kraljević Marko,*

Poranio niz Kosovo ravno.“ (Čubelić, 1952: XXXIX)

Ponavljanje riječi na kraju stiha nazivamo epiforom:

„*Gola sablja tri stotin' dukata,*

Kore su joj tri stotin' dukata.“ (Čubelić, 1952: XXXIX)

Još jedna figura ponavljanja koja se pojavljuje u epskim pjesama naziva se anadiploza (ponavljanje na kraju jednog i početku drugog retka):

„*Kada sjutra bijel dan osvane,*

Dan osvane i ograne sunce.“ (Čubelić, 1952: XXXIX)

2.2. Povijesni kontekst i klasifikacija

Tvrtko Čubelić u svojoj knjizi *Epske narodne pjesme* navodi kako narodne pjesme možemo razlikovati po sadržaju, obliku i načinu prenošenja onoga o čemu pjesme govore. Također, navodi da veliku skupinu narodnih pjesama: „...čine one pjesme, koje prikazuju i opisuju neku radnju, zbivanje, ličnost. Glavni je zadatak tih pjesama da prikažu tok određene radnje ili događaja ili nekog isječka iz života zajednice.“ (Čubelić, 1952: XVIII-XIX) Glavni likovi takvih pjesama bile su povijesne osobe, najčešće junaci. Protagonisti su bili snalažljivi sa izrazitom snagom te su opisivane njihove dogodovštine u životu i česta borba između dobroga i zloga.

Kada se govori o postanku epskih narodnih pjesama, pjesme su usko vezane za povijesne događaje i osobe te se tako i klasificiraju; prema vremenskoj lenti vremena gdje događaji i likovi pjesama pripadaju:

- „*najstariji period: vrijeme koje obuhvaća nastajanje samostalnih država te sadrži pretkršćanske i mitološke teme;*

- *drugi period: doba procvata feudalnog društva te opis njihovog društvenog života i socijalnih prilika;*
- *treći period: najznačajnije razdoblje kada govorimo o epskim narodnim pjesmama zbog turske opsade na našim prostorima;*
- *četvrti period: pjesme ovoga razdoblja odnose se na događaje koji su se odvijali krajem 19. stoljeća te početkom 20. stoljeća.“ (Čubelić, 1952: XX-XXI)*

Čubelić, također, donosi klasifikaciju južnoslavenskih epskih pjesama koje dijeli u deset ciklusa sabirući ih prema određenoj tematici:

1. *„Ciklus mitoloških pjesama²;*
2. *Ciklus pjesama o Nemanjićima i Mrnjavčevićima³;*
3. *Ciklus pjesama o Kosovu i kosovskim junacima⁴;*
4. *Ciklus pjesama o Kraljeviću Marku⁵;*
5. *Ciklus pjesama o despotima, vojvodama i banovima⁶;*
 - a) *Pjesme o srpskim velikašima poslije Kosova⁷;*
 - b) *Pjesme o Ugričićima⁸;*
 - c) *Pjesma o Crnojevićima⁹;*
 - d) *Pjesme o banovima i hrvatskim velikašima¹⁰.*
6. *Ciklus pjesama o hajducima¹¹;*
7. *Ciklus pjesama o uskocima¹²;*
8. *Ciklus pjesama o crnogorskim borbama za oslobođenje¹³;*

² Pjesme koje govore o zmajevima, vilama, divovima, krilatim životinjama i slično. Takve pjesme po svojoj kompoziciji odgovaraju bajkama.

³ U pjesmama ovog ciklusa pronalazimo likove Nemanje, Save, Milutina, Stefana Dečanskog. Likovi nisu prikazani kao povijesne ličnosti, već kao crkveni, manastirski ljudi.

⁴ U ovom ciklusu opisuju se poraz srpske vlastele na Kosovu. Taj događaj je stekao veliku simboliku te samim tim postao i tema velikog ciklusa pjesama.

⁵ Simbol Marka Kraljevića prikazuje raznolikost karaktera, sliku društva i vremena te stup pravde i poštenja. Marko izražava želje i potrebe našeg naroda no ima i karakterne osobine feudalca: nasilan u svađi i pijanstvu, osvetljiv i bezdušan.

⁶ Pjesme koje pjevaju o junacima od Kosovske bitke do kraja 17. stoljeća. Sadržaj tih pjesama ispunjen je borbama protiv Turaka te težnjom da se očuva narodna individualnost. Uz Turke imamo i borbe protiv Nijemaca, Talijana i Mađara.

⁷ Despoti Brankovići i Jakšići, Todor od Stalaća, vojvoda Prijezda, Oblak Radosav, vojvoda Kajica i ostali.

⁸ Značajnu ulogu u ratu protiv Turaka imala je Ugarska i kao takva, pjevalo se o junacima iz Ugarske: Matija Korvin, vojvoda Janko, Sekula i drugi ugarski junaci.

⁹ Crnojevići su bili gospodari Crne Gore. Nije ih bilo mnogo, a pjesme posebno govore o Ivanu, Đurđu i Staniši Crnojeviću. Najpoznatija pjesma koja se ističe u ovom ciklusu je *Ženidba Maksima Crnojevića*.

¹⁰ Pjevaju o Derenčinu, Karloviću, Nikoli Zrinjskom, Erdediju, Frankopanu i drugima.

¹¹ Hajduci su bili ljudi koji su pružali otpor vladavini Turaka te se njihova borba naziva narodnom borbom. Živjeli su po šumama pogonjeni od strane Turaka.

¹² Uskoci su za razliku od hajduka živjeli izvan turskih granica. Njihovi glavni centri bili su u Hrvatskoj: Senj, Ravni Kotari sa Zadrom, Boka Kotorska... Oni nisu vodili oštre i dugotrajne borbe s Turcima poput hajduka, već bi imali manje okršaje.

¹³ U ovom ciklusu iznosi se borba Crnogoraca protiv Turaka i poturica. Likovi koji su opjevani u tim pjesama su: Danilo, braća Martinović, Vuk Mićunović, Vuk Mandušić, Vuk Tomanović i drugi.

9. *Ciklus pjesama o oslobođenju Srbije*¹⁴;

10. *Ciklus muslimanskih epskih pjesama*¹⁵ (Čubelić, 1952: XXIX-XXX).

2.3. Instrumenti

Kada se govori o epskoj pjesmi, jako je bitno spomenuti njezin način izvođenja. Naime, u središtu epske pjesme uvijek se nalazi narodni guslar. Od guslara ovisi mnogo toga: utječe na samu ljepotu pjesme, njezinu uvjerljivost, djelovanje i ulogu same pjesme u narodu. Guslari su zbog svoje posebnosti i načina izvođenja epskih pjesama bili istaknute osobe u društvu. Također, posjeduju izvanredno pamćenje jer u pravilu oni sviraju i pjevaju pjesme bez pogrešaka, ne koristeći se nikakvim dodatnim natpisima tijekom izvođenja. Čubelić u svojoj knjizi *Epske narodne pjesme* navodi tri načina izvođenja epske pjesme:

- „ritmizirani govor
- *dotjerano recitiranje*
- *pjevanje s razvijenom melodijskom linijom.*“ (Čubelić, 1970: XLVII)¹⁶

Instrument poput gusala određuje sam opseg i ugođaj pjesme. Čubelić nam u svom radu detaljno opisuje oblik i sastav gusala:

„Gusle imaju ovalni ili jajoliki korpus, najčešće od javorova drveta, rjeđe od trešnjeva ili kojeg drugog drveta. Korpus je prekriven ovčjom kožom, rjeđe kožom od koze, jareta ili psa. Na korpusu je smješten konjić u obliku maloga stalka, a preko njega se napinje struna od konjskog repa. Na korpus se nastavlja vrat gusala s jednim ili dva ključa. Na kraju vrata redovno se nalazi stilizirana glava neke životinje, najčešće jelena, ili ljudske glave. Gudalo je složeno od struna iz konjskog repa. U pravilu gusle imaju jednu strunu, rjeđe i to ponajviše u Lici, susrećemo i dvije strune“ (Čubelić, 1970: XLVIII).

¹⁴ Opjevava se Prvi i Drugi srpski ustanak protiv turskih nasilja i turskog gospodarstva.

¹⁵ Pjesme ovog ciklusa možemo pronaći već u 16. stoljeću. One pjevaju o ženidbi, otimanju djevojaka, dvobojima nekim junaka, o borbama s kršćanskim junacima i ostalo. Imamo dosta opisa poput opisa konja i konjske opreme, oružja i slično.

¹⁶ Izvođači epskih pjesama ponajviše se služe guslama i tamburama, no bitno je spomenuti da imamo jedan manji dio izvođača koji izvode epske pjesme bez glazbene pratnje. Takve izvođače nazivamo kazivačima i recitatorima. Kako bi olakšali svoje recitiranje, stavljaju određeni predmet pred sebe (knjigu, kapu i slično) što im omogućava potrebnu koncentraciju radi lakšeg kazivanja.

Kao još jedan način izvođenja, navodi se *grotanje*. Pjesme koje se izvode na takav način i pjevačice koje znaju *grotati* nazivaju se *grotalicama*. Čubelić navodi kako je to poseban način pjevanja: „u kojemu je naglašen lagani tremolo u glasu (tj. podrhtavanje glasa blizu i donekle slično kolaraturnom pjevanju)“ (Čubelić, 1970: L)

Slika 1: Gusle (Preuzeto s: <https://gajde.com/56-2/gudacka-glazbala/>)

Također, bitno je navesti i tambure koje služe kao pratnja pri izvođenju narodnih pjesama. Tambure imaju dvije metalne žice po kojima se zvuk postiže posebnim trzajima. Tambure se upotrebljavaju isključivo u zapadnim krajevima, dok su gusle rasprostranjene na područjima poput: Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore... Tambura, kao i gusle, služe kao melodijska pratnja pjevaču pri izvođenju epskih pjesama. Takve epske pjesme sadrže staru, arhaičnu glazbenu formu te u sebi imaju obilježja svečanog i uzvišenog: „*stoga je svako uspješnije pjevanje epskih pjesama i sviranje uz gusle izazvalo izvjesnu obrednu ozbiljnost, atmosferu svečanog i plemenitog epskog patosa.*“ (Čubelić, 1970: XLVIII) Ipak, ne izvode svi pjevači epske pjesme pomoću gusala i tambura. Određeni pjevači epske pjesme izvode kazivanjem ili recitiranjem bez ikakve glazbene pratnje. Za primjer takvog kazivača, bez glazbene pratnje, može se navesti Tešana Podrugovića, dok je Filip Višnjić jako dobar primjer za pjevača uz pratnju gusala. Također, Čubelić navodi i Mehmeda Kolakovića koji je svoje pjevačke sposobnosti pokazivao uz pratnju tambure. (Čubelić, 1970: XLVIII)

Slika 2: Tambura (Preuzeto s: <https://www.amazon.com/Acoustic-Balkan-Tambura-Musical-Instrument/dp/B0C3H8J3R8>)

2.4. Narodni pjevači

Sve epske pjesme ne možemo jednako vrednovati jer nemaju istu vrijednost. Vrijednost epske pjesme uvelike ovisi o samom njenom tvorcu ili izvođaču iste. Najveće razlikovanje imamo zbog stvaranja pjesama u različitim prilikama života, kako stvaralaca pjesama, tako i samih izvođača, koji bi ponekad, radi lakšeg pamćenja, napravili neke preinake u pjesama te ih na taj način ili obogatili i osvježili ili bi spustili samu vrijednost pjesme. Pjevači, kazivači i recitatori su u svojoj sredini predstavljali usmenu kroniku koja je govorila o prošlim vremenima te o događajima iz suvremenog doba. Biti narodni pjevač nije bila profesija kojom bi čovjek radio te nisu postojali nikakvi posebni staleži. Radili su svoje poslove kao i ostali ljudi, no u posebnim prilikama i u svoje slobodno vrijeme bavili su se epskim pjesama. Zbog svog talenta, kojeg su pokazivali na svadbama, sijelu i na ostalim posebnim prilikama, bili su poznati ljudi u svom kraju, ali i šire. Podaci o pjevačima su oskudni i teško ih je pronaći, no postoji ih nekoliko. (Čubelić, 1952: XXXI)

Najpoznatiji narodni pjesnik bio je Filip Višnjić koji je oslijepio u svojoj mladosti, no to mu nije bila prepreka da bude jedan od boljih narodnih stvaratelja i pjevača. Bio je guslar koji je putovao po Srbiji i Srijemu te je zbog svoje iznimne nadarenosti bio jako ugledan i bogato darivan pjesnik. Ispjevao je pjesmu koja se smatra jednom od najboljih pjesama naše narodne epike pod naslovom *Početak bune protiv dahije*. Neke od njegovih poznatijih pjesama su: *Smrt Kraljevića Marka*, *Boj na Mišaru* te *Knez Ivan Knežević*. Uz Vuka Karadžića koji je prikupio

pjesme od Filipa Višnjica, također su bili poznati sakupljači; bosanski franjevci Ivan Jukić i Grgo Martić. (Čubelić, 1952: XXXIII)

Matica hrvatska u Zagrebu posjeduje najveću rukopisnu zbirku narodnih pjesama. U toj zbirci može se pronaći mnoge muslimanske narodne pjevače iz kraja 19. stoljeća. Prvi od njih je Mehmed Kolak Kolaković sa preko 50000 kazivanih stihova, dok je drugi pjesnik, Salko Vojniković Pezić, omogućio usmenoj književnosti i kulturnoj baštini čak preko 80.000 stihova. Mehmed i Salko se uvelike ističu naspram ostalih jer su njihove pjesme mnogo dulje od pjesama drugih pjevača te se njihove pjesme još uvijek nalaze u rukopisu. (Čubelić, 1952: XXXIV) Uz njih dvojicu ističe se i narodni pjevač Božo Domnjak, rodom iz Dalmatinske Zagore (Sinj), koji je živio životom putnika-skitnice. Stjepan Grčić, dalmatinski franjevac, zapisao je preko 30.000 stihova Bože Domnjaka. Među spomenutim muškim izvođačima, javlja se i ženska kazivačica Anica Begin podrijetlom iz Luke na otoku Šipanu. Bila je kazivačica junačkih pjesama te je više puta sama uparivala pjesme i razvijala ih poput pjevača muškog spola. (Čubelić, 1952: XXXIV)

Još jedna ženska guslarica, koju je važno spomenuti, je Ruža Jolić iz Omiša. Rođena je u Kongori kraj Tomislavgrada 1945. godine, a guslanjem se počela baviti zbog obiteljskog naslijeđa. Guslarica je bila i njezina baka po kojoj je Ruža i dobila ime, no nije ju ona naučila tom zanatu, već rođak Ivan Mašić s kojim je čak izvodila duete – Ruža bi pjevala, a Ivan guslio. Ruža je sama pisala svoje pjesme, a zanimljivo je to da je dosta pjesama napisala o hrvatskim političarima poput Franje Tuđmana i Stjepana Mesića. Većinu pjesama može se pronaći u arhivu Istituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.¹⁷

¹⁷ Digitalni repozitorij Instituta za etnologiju i folkloristiku, <https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=70982> (Zadnji posjet 11. 7. 2024.)

3. Epske usmene pjesme Imotske krajine

Epske usmene pjesme Imotske krajine ne može se odvojiti od same Dalmacije, Hrvatske i njezinih značajki. Kako navodi Davor Dukić u antologiji pjesama pod nazivom *Zmaj, junak, vila*:

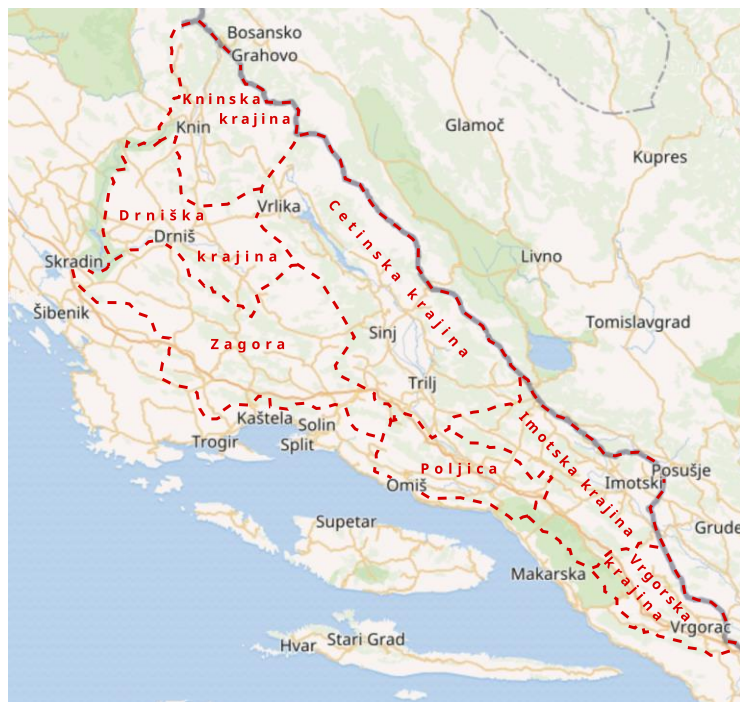
„Odmah valja poći od činjenice da Dalmacija u etno-kulturnom pogledu ne predstavlja jedinstven prostor; njeno kopneno zaleđe dio je dinarskog pojasa, njena obala i otoci su dio mediteranskog kulturnog kruga. S jedne strane, pretežito ruralna društvena organizacija, stočarsko-ratnička aktivnost i blizina, štoviše sama prisutnost turske države, a s druge strane, urbani karakter čak i veoma malih primorskih otočkih mjesta, ribarstvo, pomorstvo i trgovina, a to znači i kontakti s drugim zemljama, prije svega sa susjednom talijanskom obalom.“ (Dukić, 1992: 27)

Iz navedenog citata vidljivo je da Imotska krajina pripada usmenoj epici kopnenog zaleđa te svoje značajke dijeli s epikom drugih krajeva dinarskog prostora, stoga će se njega i temeljitije obraditi. Od obilježja, bitno je spomenuti siže koji je tipičan za junačku epiku u kojoj se također pojavljuje otmica djevojki te bježanje iz ropstva. Većinom je sama tema sadržaja sukob kršćanske i muslimanske strane. *„Konfesionalna podjela epskog svijeta prisutna je čak i u pričama o junačkoj otmici djevojke u kojima u pravilu kršćanski junak otima muslimansku djevojku, a pritom nailazi na otpor njene muške rodbine, a to znači muslimanskih junaka.“* (Dukić, 1992: 28) Također, u usmenoj epici Imotske krajine možemo pronaći upisivanje povijesne zbilje koje se manifestira kroz imenovanje stvarnih likova i lokaliteta. Zbog povijesne obilježenosti, određeni krug pjesama naziva se *hajdučkom* ili *uskočkom* epikom. (Dukić, 1992: 28)

Pjesnički jezik Imotske krajine obiluje turcizmima zbog blizine etnički hrvatskog, nekadašnjeg Turcima okupiranog područja, osobito pri opisu muške i ženske odjeće te konjske opreme, dok se u pjesmama dalmatinske obale i otoka više koriste talijanizmi/romanizmi.

3.1. Imotska krajina

Imotska krajina se smjestila na granici Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, preciznije na granici sa zapadnom Hercegovinom, iza planine Biokovo. Njezina površina zauzima područje veliko oko 650 km². Omeđena je bosansko-hercegovačkom granicom na sjeveroistoku, Makarskim primorjem na jugu, te sinjsko-omiškim područjem na sjeverozapadu što je vidljivo iz priložene karte.

Slika 3: Dalmatinske krajinne (Preuzeto s: https://hr.wikipedia.org/wiki/Imotska_krajina)

Ime *Imotska krajina* dobila je po starohrvatskoj župi *Imota* čije je središte bio Imotski. Imotsku krajinu danas čine grad Imotski te općine Cista Provo, Lovreć, Zagvozd, Lokvičići, Podbablje, Proložac, Zmijavci i Runovići. Iako Imotska krajina ne obiluje vodom, poznata je po svom kršu i jezerima. Posjeduje dosta suhih jezera, ali ona koja su ispunjena vodom najviše privlače i domaće i strance. Vodom ispunjena jezera su: Modro i Crveno jezero, Dva oka, Prološko blato, Galipovac, Knezovića jezero, Lokvičko jezero i druga. (Dragan, Ujević, 2014: 9)

Kada se govori o povijesti Imotske krajine, život na tom prostoru postoji još od mlađeg kamenog doba, o čemu svjedoče brojna arheološka istraživanja i nalazi.

„Kršćanstvo se u ove krajeve rano proširilo, o čemu svjedoči nekoliko arheoloških nalazišta s ostacima ranokršćanskih crkava. Najpoznatija su Crkvine u Cisti i nalazište na Bublinu (Zmijavci) koje potječe iz 5. stoljeća. Bazilika na Bublinu jedna je od rijetkih ranokršćanskih bazilika s dvije krstionice. Dolaskom Hrvata utemeljena je hrvatska župa Emotha – Imota kao zasebna jedinica. Iz toga vremena datira i tvrđava u Imotskom na kojoj je pronađen veliki kameni ulomak s motivom pletera. Imotski (Emotha) kao jedna od hrvatskih župa prvi se put spominje 950. godine u djelu bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio* (O upravljanju carstvom), jednom od ključnih izvora za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest.“ (Dragan, Ujević, 2014: 11)

Imočani su imali veliku ulogu i u ratovima unazad jednog stoljeća. Sudjelovali su u Prvom i Drugom svjetskom ratu nakon čega su uslijedila mnoga iseljavanja i odlazak u Njemačku zbog borbe za vlastitu egzistenciju. Također, sudjelovanje Imočana u Domovinskom ratu dodatno je iselilo stanovništvo te ostavilo ekonomsko iscrpljenje i nedostatak mladog stanovništva. Unatoč svim neprilikama, ovaj kraj ostaje bogat sa svojim prirodnim i društvenim vrijednostima koje pronalazimo u usmenom bogatstvu Imotske krajine.

3.2. Zapisivači i zbirke

Kada se govori o zapisima o narodnim pjesama, mora se naglasiti da oni imaju svoju bogatu povijest. Već spomenuti Petar Hektorović dao je prve sigurne i potpunije bilješke o narodnim pjesama, a pronalazi ih se u njegovu djelu *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. Što se tiče Imotske krajine, ni ona nije uveliko zaostajala kada je riječ o narodnim pjesama, upravo suprotno. Na području Imotske krajine nastale su neke od najpoznatijih hrvatskih narodnih pjesama, u prvom redu *Hasanaginica* za koju se uobičajeno govori da je najljepša. Dr. Tomo Maretić u svom djelu *Naša narodna epika* navodi su na Imotskom području napisane najljepše pjesme koje naš narod posjeduje. (Maretić, 1966: 3)

Jedan od najznačajnijih sakupljača usmene narodne književnosti na imotskim prostorima bio je fra Silvestar Kutleša¹⁸, autor zbirke *Junačke narodne pjesme*, zbirke uz pomoć koje će se ovaj

¹⁸ Fra Silvestar Kutleša rođen je u Vinjanima 28. ožujka 1876. godine. Najviše je skupljao junačke pjesme, a ljubav prema tome rodila se iz prvobitne ljubavi prema svom rodnom kraju i narodnom blagu. Veliki dio svog

rad nadopuniti i na primjeru njegovih sakupljenih pjesama prikazati sama analiza istih. Za svoju zbirku fra Silvestar Kutleša navodi:

„Pjesme u njoj upravo osvajaju, jer izgleda kao da teku iz punine duše poput bujne rijeke. Ljepota jezika izričaja i pjesničke nakićenosti pjesama u ovoj zbirci upravo osvaja. Za jedan dio pjesme objavljene u ovoj zbirci, koja se zove Ženidba Milić barjaktara, književna kritika je napisala da je tako estetski uspio i moralno neporočan da mu je teško naći para i u svjetskoj književnosti. Spomenuti dio pjesme je opis djevojke, koji je besprijekorno moralan i dokazuje nam veliku estetično-moralnu profinjenost naših pjevača.“ (Kutleša, 1993: V)

Imotska je krajina već od davnina bila poznata po mnogim guslačima, narodnim pjesama i drugim narodnim blagom. Tako je posjedovala i sakupljače narodnih pjesama koji su djelovali prije fra Silvestra Kutleše. Najveći od njih bili su Đ. Margetić, M. Ostojić, A. Alačević i drugi. Bilo je malo ljudi u Imotskoj krajini koji nisu znali pjevati narodne pjesme, tako da bi se fra Silvestar Kutleša, gdje god pošao, vrlo lako domogao pjesama. Najviše pjesama u pjesmarici pripada njegovim susjedima iz Gornjih Vinjana. Tu se navode guslači: Ante Lončar, Mate Galić, Ivan Kutleša, Joško Kutleša, Ivan Marić, Marko Gudelj i Jakov Delipetar. (Kosor, 1993: XVI)

3.3. Analiza pjesama

Epske pjesme napisane u Imotskoj krajini ne govore izričito o svojoj krajini. Pjesme u zbirci fra Silvestra Kutleše protežu se sadržajem kroz cijelu tursku vladavinu, od Budima i Kotara do Stambula i susjednih krajeva Hrvatske. U pjesama se spominju ove pokrajine: Dalmacija, Hercegovina, Bosna, Crna Gora, Srbija, Rumelija, Lika. Nadalje, spominje se i mnogo krajina: Kotari, Udbina, Krbava, Cetina, Neretva, Primorje te Krajina koja je bila gornja (turska krajina) i donja (kaurska krajina). Budući da su ljudi toga vremena često hodali po planina i bavili se stočarstvom, u pjesama možemo pronaći imena planina i gorja: Prolog, Kunara, Mosor, Bijakova, Konjuk i ostale. Također, u pjesama je uočljiv i velik broj rijeka, jezera i bunara jer je prisutnost vode bila od velikog značaja za tadašnje stanovnike: Sava i Dunav, Bistrica, Zeleno jezero, Ramin Bunar. (Kosor, 1993: XXXIV-XXXV)

života proveo je upravo tu, u Imotskoj krajini kao župnik Lovreća i Runovića, dok je pred kraj života obitavao u franjevačkom samostanu u Imotskom. (Kosor, 1993: IX)

Kako bi se lakše razumio sam sadržaj pjesama, mora se prvo otkriti sama povijesna pozadina istog. Kosor navodi kako su: „*Stručnjaci ustanovili da gotovo svaka epska pjesma ima za temelj nekakav povijesni događaj.*“ (Kosor, 1993: XXXVII)

„U Pjesmarici se spominju kotarski serdari, senjski serdari i kapetani, onda turski krajišnici te hajduci i kesadžije. Dijele se na dva tabora: kršćanski i turski. U kršćanskom taboru ističu se: Ivan Senjanin, od Senja Tadija, Komljen barjaktar, Stjepan, Ivan i Ilija Smiljanić, Vuk Mandušić, Stojan Janković, Božo Milković, Pavičić Luka i Luka barjaktar, Petar Mrkonjić, Gavran Sinjanin, Džakula serdar, dva Vučkovića, Petar, Josip, Nikola i Mara Đulković, Sibinjanin Janko, Banović Sekul, Mali Marijan, Mijat Tomić i Roša harambaša.“ (Kosor, 1993: XXXVII)

Ivan Senjanin (Vlatković) proslavio se tijekom borbe s Turcima na kraju 16. stoljeća. Prema podacima, poznato nam je da je bio podrijetlom iz Hercegovine. Što se tiče njegovih osobina, bio je po prirodi ćudljiv, no neobično hrabar, čovječan i pobožan. Bio je zatvoren i osuđen par puta zbog neovlaštenog uzimanja državne hrane. Zbog jakog karaktera i njegovih dogodovština, prikazan je u Kutlešinim pjesama. Iz pjesama također saznajemo kako je pobožan, često se molio i činio zavjete. Bio je jedan od istaknutih kršćanskih junaka. (Mijatović, 1983: 84-90) Poznata osoba bio je i Senjanin Tadija, barjaktar iz Senja. Pravo ime mu je Tadija Petrović i smatra se također jednim od najvećih junaka na kršćanskoj strani. Pjeva se o njegovim pothvatima u borbi s Turcima te se naglašava njegova požrtvornost za vlastitu obitelj. (Mijatović, 1983: 173-175) U *Pjesmarici* se također mogu pronaći imena nekih hajduka i hajdučkih harambaša poput: Stevana harambaše i Miloša harambaše, Kostriša harambaše, Mihovila Tomića i ostalih. U pjesama su prikazani kao neobično dosjetljivi, snalažljivi i hrabri junaci. (Kosor, 1993: XLIV-XLV)

Religiozni motivi u pjesama nisu toliko očiti, no ukoliko se pažljivo prati život određenog junaka, postaje jasno kako su oni prožeti vjerskim osjećajima i kako je vjera bitan dio njihova života. To vrijedi i za kršćanske i za turske junake. Primjer možemo pronaći kod već spomenutog lika Ivana Senjanina koji bi radije izgubio glavu nego izdao svoju vjeru:

„Volim moju glavu izgubiti,

U tavinici kosti ostaviti

Nego moju viru privrnuti!“ (Ivan Senjanin i Dizdar od Livna) (Kosor, 1993: XLIX)

Odanost svojoj vjeri možemo pronaći i kod Anđe, sestre Ilije Smiljanića, kad ju brat želi udati za muslimana Kunu Asan-agu:

„Volila bih svijet prominiti

Nego moju viru privrnuti.“ (Ženidba Filipa Šuljagića) (Kosor, 1993: XLIX)

Nadalje, Mara Đulkovićeva odbija turske prosce govoreći:

„Vlajinja sam, prilika ti nisam.

Nit me prosi, niti ću ti poći...

Već ti traži za sebe turkinju.“ (Ženidba Smiljanić Ivana) (Kosor, 1993: XLIX)

U određenim situacijama i nevoljama, junaci se mole svom bogu. Tako su za vrijeme krvavog okršaja Ivanovih svatova s turskom zasjedom:

„Turci viču: Alah i Alija!

A kršćani: Jezus i Marija!“ (Braća Bojagići i Ivan Senjanin) (Kosor, 1993: LI)

Ili za vrijeme borbe između Džakulinih svatova i Turaka:

„Turci zovu sveca Muhameda,

A kršćani ime Isusovo.“ (Ženidba Džakule Serdara) (Kosor, 1993: LI)

Među pjesmama koje je prikupio fra Silvestar Kutleša možemo pronaći dosta sličnosti s drugim poezijama. Tako možemo izdvojiti sličnost između prizora koji prikazuje stradanje bega Sokolovića i prizora o stradanju Hektora u Homerovoj *Ilijadi*. Banović Sekul progonio je bega oko njegove kule i krenuo u trku za njim, što nam prikazuju idući stihovi:

„Sedam ga je puta dostigao

I sedam mu rana načinio,

A osmi mu glavu otkinuo.“ (Pjesma Banović Sekula) (Kosor, 1993: LIII)

U *Ilijadi* imamo sličnu situaciju gdje Ahilej progoni Hektora ispod zidina Troje te ga naposljetku i ubije. U *Pjesmarici* oba junaka trče oko kule sedam puta, dok u *Ilijadi* trče oko Troje, no tri puta. (Kosor, 1993: LIV)

Nadalje, može se pronaći sličnosti sa epom *Smrt Smail-age Čengića* autora Ivana Mažuranića. Kladašanin Mujo kojeg pronalazimo u *Pjesmarici* naređuje slugama da dočeka Džakuline svatove: *„Hitre su ga sluge poslušale...“* (Kutleša, 1993: 158). Sličnu zapovijed imamo u *Smrt*

Smail-agi Čengiću, gdje aga zapovijeda slugama da izvedu utamničene Brđane. Nadalje, narodni guslač opisuje dolazak Gavrana Sinjanina u sljedećim stihovima:

„Stoji vika od Sinja Gavrana,

Stoji cika brze bedevije,

Stoji hrka do dva hrta crna,

Stoji cika dva sokola siva.“ (Gavran Sinjanine i Gojeni Alile) (Kosor, 1993: LV)

Također, u *Pjesmarici* je na sličan način prikazan i kršćansko-turski okršaj:

„Stoji huka visoke planine,

Stoji zveka noža i sabalja,

Stoji jauk ranjenih junaka.“ (Ženidba Komljen barjaktara) (Kosor, 1993: LV)

Slične stihove vidimo kod Ivana Mažuranića koji opisuje mučenje raje u *Haraču*:

„Stoji klika sluga na konjijeh,

Stoji trka konja pod slugami,

Stoji piska raje na konjima.“ (Smrt Smail-age Čengića) (Kosor, 1993: LV)

Neizostavan autor kod kojega također pronalazimo sličnosti je Grgo Martić. U njegovom djelu *Osvetnici* pronalazimo dosta sličnosti sa *Pjesmaricom*. Stihovi Grge Maretića:

„Gdje stigoše, tu se i tučiše;

Nenad svoje omrsio ruke;

Tko l' će gubit, tko li zadobiti;

Mao vrijeme, za vele ne bilo;

Mirko viknu kada jelen riknu;

Baba vreći, sva dolina zveči.“ (Grgo Maretić) (Kosor, 1993: LVII)

Stihovi fra Silvestra Kutleše:

„Di se sriše, tu se udariše;

Da mi naše omrsimo ruke;

Ko li gine, ko li pridobiva;

Malo vrime, a za drugo nije;

Pa on viknu ko da jelen riknu;

Ivan ječi, sva dolina zveči.“ (Fra Silvestar Kutleša) (Kosor, 1993: LVII)

Zbog svega navedenoga, Kosor postavlja pitanje tko je komu bio učitelj i smatra da je narodna poezija bila, bez ikakve sumnje, glavni temelj najboljim djelima, kao što su Maretićevi *Osvetnici* i *Smrt Smail-age Čengića* autora Ivana Mažuranića. (Kosor, 1993: LVIII)

4. Zaključak

Iz svega navedenoga o karakteristikama i obilježjima hrvatske usmene epike, vidljivo je da je izraz hrvatske epske narodne pjesme rezultat jednog dugog razdoblja unutar kojeg je prikazana i dočarana pjesnička kultura i tradicija hrvatskog naroda. Takav izraz pjesama odgovara njenom sadržaju koji je i stvoren tim istim izrazom u skladu s mogućnostima našeg jezika i našem glazbenom osjećaju. Izričaj hrvatske usmene epike je također svjedok dubokog izražavanja osjećaja prema ljudskim vrijednostima koji je kazivan s koljena na koljeno na mnoge naraštaje. Svim tim generacijama, izričaj i sadržaj hrvatske usmene epike, donio je poeziju čovječnosti i optimizma, ali i borbu za svoju vjeru i domoljublje.

Fra Silvestar Kutleša jedan je od najpoznatijih sakupljača epskih pjesama u Imotskoj krajini, ali i šire. Njegova ljubav prema folkloru i njegovoj krajini obogatili su usmenu književnost i sastavili *Pjesmaricu* koja donosi prošlost u ovo sadašnje vrijeme. Pjesme koje je on sakupio prikazuju sliku Imotske krajine u njezinoj davnoj prošlosti, prikazuju nam borbu i život naših predaka, uz mnoge stilske figure koje nam na zanimljiv način daju sliku njihova vremena. Tematski, hrvatska usmena epika se dijeli na nekoliko glavnih kategorija, uključujući junačke pjesme, povijesne pjesme, mitološke pjesme i ljubavne pjesme. Junačke pjesme su najpoznatiji oblik hrvatske usmene epike, poput ovih u *Pjesmarici*. One opisuju podvige junaka kao što su Marko Kraljević, koji se često pojavljuje u pjesmama naroda Balkana, ili pak hajdučki vođe poput Andrije Šimića. Pjesme su često strukturirane u desetercu, koji je najčešći stih u hrvatskoj usmenoj epici, a ritam i rima olakšavaju njihovo pamćenje i prenošenje s generacije na generaciju. Povijesne pjesme često prikazuju stvarne događaje, poput bitaka ili političkih promjena, dok mitološke pjesme donose priče o nadnaravnim bićima i božanstvima. Ljubavne pjesme, iako manje zastupljene u epici, također imaju svoje mjesto u usmenoj književnosti. Često su protkane tragičnim motivima neuzvrćene ljubavi ili nemogućih veza zbog društvenih i političkih prepreka.

Danas je hrvatska usmena epika prepoznata kao neizostavni dio nacionalnog kulturnog blaga. Iako je usmena predaja postupno izgubila svoju dominantnu ulogu s razvojem pismenosti i modernih medija, njezin utjecaj i dalje je prisutan. Epska poezija nastavlja inspirirati suvremene autore, a mnogi su motivi iz usmene tradicije integrirani u suvremenu književnost, glazbu i film. Hrvatska usmena epika svjedoči o snazi i izdržljivosti naroda kroz povijest. Kao zrcalo narodne duše, ona čuva sjećanja na prošle događaje, ali i univerzalne ljudske vrijednosti koje su i danas relevantne. U vremenu brzih promjena, hrvatska usmena epika ostaje trajni podsjetnik na važnost očuvanja kulturne baštine i identiteta.

5. Literatura

1. Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Čubelić, Tvrtko. 1952. *Epske narodne pjesme*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Čubelić, Tvrtko. 1970. *Epske narodne pjesme*. Zagreb: Zrinski.
4. Dragun, Vlade; Ujević, Bože. 2014. *Legende imotskog krša*. Zagreb / Split: Agencija za odgoj i obrazovanje / Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju.
5. Dukić, Davor. 1992. *Zmaj, junak, vila: antologija usmene epike iz Dalmacije*. Split: Književni krug.
6. Dukić, Davor. 1998. *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
7. Kosor, Karlo. 1993. *Predgovor*. U: *Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*. Imotski: Matica hrvatska.
8. Kutleša, fra Silvestar. 1993. *Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*. Imotski: Matica hrvatska.
9. Maretić, Tomo. 1966. *Naša narodna epika*. Beograd: Nolit.
10. Martić, Grgo. 1990. *Osvetnici*. Sarajevo: Svjetlost.
11. Mažuranić, Ivan. 2012. *Smrt Smail-age Čengića*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Mijatović, Anđelko. 1983. *Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod matice hrvatske.
13. <https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=70982> (Zadnji pristup: 16.09. 2024.)
14. [Hrvatske narodne epske pjesme | Arhiv tekstova | Hrvatska Riječ \(hrvatskarijec.rs\)](#) (Zadnji pristup: 16. 09. 2024.)

6. Izvori slika:

Slika 1: <https://gajde.com/56-2/gudacka-glazbala/> (Zadnji pristup: 24. 08. 2024.)

Slika 2: <https://www.amazon.com/Acoustic-Balkan-Tambura-Musical-Instrument/dp/B0C3H8J3R8> (Zadnji pristup: 24. 08. 2024.)

Slika 3: https://hr.wikipedia.org/wiki/Imotska_krajina (Zadnji pristup: 24. 08. 2024.)